

Szabó Márton István *Betonszféra* című második kötetének központi témája korunk emberének viszonya a világhoz és az abban elképzelhető élethez, amit a kritikai attitűd, a beletörődés fájdalma és a szükségszerűség neutralitása egyaránt körülleg.

A szerző korábbi könyvéhez képest – amelyben főként a párkapcsolati dilemmákat és önmagunk megérthetőségét kutatta – merőben új szempontokat hoz be költészetébe, miközben a versnyelv terén a slam poetry-ben gyökerező stílusjegyei jórészt megmaradnak. Az elkülönböztetés Szabó előző

Hocza-Szabó Marcell 71

A BELÉNK ÉPÜLT VILÁG DISZHARMÓNIAJA

Szabó Márton István:

Betonszféra

kötetének verstechnikájától a szonettforma következetes betartásában érhető tetten. A kötött versforma az emberi produktumok (beleértve a verseket is) embert determináló természetével állhat kapcsolatban, amit a szonett művi kidolgozottsága és a tartalom épp az efféle kötöttségek elleni lázadása közti ellentét is jelez, alapvető diszharmóniát iktatva ezáltal a szövegekbe. A kötet egy sajátos, a modern ember igényeire és vágyaira szabott, viszont végletekig determinisztikus valóságot ábrázol, amelyben egyszerre van jelen az egyén felmorzsolódása és az élet minden színterét átszövő identitáskrizise egy folyamatosan újraszerveződő allegorikus-szimbolikus versbeszédbe ágyazva. A versek azonban nemcsak arról tanúskodnak, hogy a jelenkor embere miként él a világban és a környezet átalakulásával milyen változás következik be az ő belső világában, hanem arról is, hogy milyen úton tehető fel egyáltalán az a kérdés, amelyre a mai ember önmegértésének érdekében célravezető lehet választ találni.

A diszharmóniára épülő új világ legfontosabb ellentétpárja az anyag és az ember. A *Stadionok homlokzati munkáiról* című nyitóvers kezdetén a lírai szubjektum még a reprezentáció forrását látja az ember által létrehozott anyagban („Válaszokat egy ideje az építészet / történetében keresek – köhéziós / mintákra vágyom, a Betonszféra / fabuláitól remélek konklúziót”), azonban a harmadik versszakban már a materializáció veszélyével is szembeesül („Stadionhomlokzatról zuhanó / segéd munkás vagyok.”), míg végül az eredetileg saját reprezentációjaként értelmezett anyag által fedezi fel önmaga jelentéktelenségét („kivitelezői szempontból nem létezem”). A megjelenített történések is hasonló tendenciákat mutatnak a vers eleji eltávolító („Hiába vizsgálom a cementgyártás / buktatóit, a kötéselmélet degradációját

/ a gyakorlatban, hogy velünk mi történt: nem tudom.”), majd a zárathoz érve közelítő gesztusai által („Amint / földet érek, összekaparnak és áthúzzák / a testem egy másik utcába”), ami rávilágít a társadalom tömegesedésére („anyagyszerűségére”) és az egyén ezáltal halálra ítéltségére. Ahogy a 72 versidézetekből is kitűnik, a koncepció a versnyelv permanens átalakítását is magával vonja, emiatt egy rendkívül dinamikus, ugyanakkor csapongó költészettel találkozunk. A vers mindezek mellett úgy funkcionál, mint a kötet egyetlen alkotásba sűrített diszharmonia-hálózatának összefoglalása, amelyben már megjelennek a később részletesebben is kifejtett ellentmondások: a társadalom által alkotott rendszerek mechanikusan tökéletes működése és az egyén világérzetének átformálása, elidegenedése.

A *Galápagos-elmélet* versciklusa e problémák kettősségére mutat rá a Betonszféra és a Rendszer szimbólumán keresztül térben és időben kiterjesztve. A Rendszer lényege az ember alkotta mesterséges anyagokból álló létesítmények térnyerése és beépülése a természetes környezetet először kiegészítve, majd elnyomva, végül az ember alapvető élőhelyét átalakítva, aminek végeredménye a kötet címadó fogalma, a Betonszféra. A szöveg számos motívumon keresztül, sokszor több narratívát is összeegyeztetve a Betonszféra eredetét a Föld vulkanikus szigeteinek keletkezéséhez hasonlítja, miközben a kulturális minták történetisége kapcsán is folyamatosságot feltételez: „A Betonszférának is van előzménye: az asszír, a görög, a római – szellemi alapokon nyugszik / a Betongyártás, meg lehet nyugodni.” Az effajta holisztikus perspektívák miatt több esetben is kétségesse válik elemzői szempontból e narratívák szétválasztásának indokolhatósága, mivel a kötet egyik alapvető törekvése épp az, hogy ezeket egylényegűnek mutassa be. A versek ilyesfajta intenciója a természet fogalmának diverzív jellegéből olvasható ki, amiben egyszerre marad meg a hagyományos (növény- és állatvilág, illetve olyan élettelen folyamatok, mint például az időjárás) és az átértelmezett változat (ember alkotta anyagból készült környezet), mivel a hagyományosan értett természetre használt terminusokkal végzi el az új világ leírását is, egybeolvasztva „egylényegűsítve” azt: „A Betonszféráról is tudni azért jó, / hogy a vulkanikus szigetekhez hasonló / módon, habár haldoklása: kiürült *flóra*”. (Kiemelések tőlem – H.-Sz. M.) Az anyag által uralt természet működésében viszont meghatározó funkciója van az egyénnek, ami végső soron azt teszi a kötet központi témájává, hogy milyen szerepe lehet ebben a környezetben az individuumnak. A kérdést explicit módon a ciklus (*A Rendszer*) című verse példázza, ahol a Betonszféra által megalkotott új, anyagi természet nemcsak megfosztja a „régit” természetet a környezetben és az emberben elfoglalt privilegizált helyétől, hanem képes akár kedve szerint megváltoztatni a benne élőket: „A fekete leguánnak az új Rendszerben meg kellett / tanulnia úszni. Addig képtelen volt rá, de a Rendszer / megváltoztatta az élettani preferenciáit.”.

A ciklus (*A hagyaték*) című versében az anyagi természetben élő egyén gondolatai is összegződnek: „Az omlani kész világhoz hozzászokni nem. / Ha Betonra: mindig elfog az áhítat. / Akkád-inka-tibeti cement a szívemen: / Betonból a bennem robbanó hidak.” Túl azon, hogy ritmikájában az egyik legpontosabban kiszámított versrészlet, valamint hogy a mondatok magyartalansága és az ebből következő nyelven kívüli érzet (elidegenedés a világtól) épp a tartalomnak mond ellent (Beton-áhítat), a motívumokra is érdemes kitérni. Az első két sorban az időtlenség áll szemben a pillanatnyisággal, mivel a hozzászokás lehetetlensége, vagyis a jövőbe mutató végtelenség, és az áhítat átélése, vagyis a megpillantás mulandósága olyannyira intenzíven feszül egymásnak e két soron belül, ami csak egy fogalmi összevonással oldható fel. A versrészlet következő két sorában ezt valósítja meg a cementes szív és a „bennem robbanó hidak”. Az ily módon emberbe implantált anyag, és az azon keresztül kifejezett szubjektum következetesen végighalad a kötetnek a *Technofuturista szerenád* című versciklusig meghúzható első részében. A szakasz további versei ugyanis az „anyagiasított emberhez” tartozó pesszimista világnézet kiteljesedését (például *A populáció hanyatlása*) című vers), valamint az ezzel összefüggő, városokat és korokat átívelő problémák (például a *Belgrád* vagy a *Szén, 1966*) kritikus leírását végzik el, aminek formai jegyeibe éppúgy beleférnek a már-már didaktikus mondatok („Minek ide bükköt, fenyőt, cseresznyefát?”), mint a gúnyos megfogalmazások („ez nem panel, ez eklektikus Beton”) és az akár politikai célzatúnak is beillő parafrázisok („adjátok vissza a telepeimet!”), de még az ironikusnak ható sorok is („Se Firenzei Dóm, se Hagia Sofia, / se Ulmi Katedrális nem lesz már, mikor az / atombiztos Vasbeton szentély még állni fog”).

Mivel a Betonszféra már megépült, és annak expanzív működésére is számos példa mutatkozott, az ebből következő ellentmondások a későbbiekben háttérbe szorulnak. A hatalmas súlyú gondokat vizsgáló attitűd a *Technofuturista szerenád* versciklusában felszámolódik, és a helyére egy értékvesztett társadalom gondolkodási sémájának kritikája kerül, megmutatva a Betonszféra emberre tett hatását. A szövegek az eddigiektől eltérően kevésbé metaforikusak, egyre több a szellemeskedő gondolat („károsadat-kibocsátás”) és a gúny vagy a szarkazmus („ahol nincsenek fák, ott nincsenek különbségek”), melyek mögött érezhetővé válik a düh és a kiábrándultság is. A versciklus után viszont egy új, a Betonszférára épült hatalmi struktúrát jelentő szimbólum kerül egy rövid ideig középpontba. A Királyság a hatalom által irányított közgondolkodást példázhatja, amiben a Betonszféra megépülésének indoka tükröződik vissza. Az új szimbólum kihat a versnyelvre is. A *Technofuturista szerenád* a kötet hangneméből kilógó, lázadó jellegű

stílus eszközei után – amelyek a Betonszféra elleni immunválasz példái lehettek – a Királyság megérkezéssel egy belenyugvó és leíró attitűd kezd el érvényesülni. Noha a szövegekben néhol még fellelhető az ellenállás gesztusa (például „Az utazástól képed csak még nagyobb.”), azonban 74 egyre több a jelenkor rendszerének megváltoztathatatlanságát elfogadó mondat (például „Nincs mint változtatni, ezek késő éjszakák, / ezek kommersz esték az Orczy-negyedben”). Az egyén beleszokik az új világ adta rendszerbe, és az arra rátelepült Királyságba, amit csak a *Betonbarokk-értekezés* című versciklussal kezdődő szakasz old fel némiképpen. A kötet harmadik versciklusa és az utána következő szonettek visszatérnek a *Stadionok homlokzati munkáiról* tematikus és metasztintű problémáihoz, újból az egyén marginalitása és az ebből következő diszharmonikus versstruktúra dominál, viszont a folyamatok az eddigiektől eltérően immár szorososan az esztétikából vezetődnek le.

A Betonbarokk – mint a versciklus új szimbóluma – egyszerre jelenti a 17. századtól teret hódító stílustörténeti korszak visszatérését és annak a jelenre is jellemző monumentalitásában rejlő elnyomó erejét is, így a Betonszféra esztétikán keresztül megvalósuló változataként érthető. A versek az esztétikai párhuzamok kiterjesztésére szokatlanul sok új, a Betonbarokkot kiegészítő szimbólumot (Betonkor, Betonbunda, Betonkantin) vezetnek be, ami ahelyett, hogy tágítaná a szimbólum értelmezési lehetőségét, épphogy szűkíti azt, mivel egyre kevésbé jelentenek többet, mint a Betonszféra már felépített világát és annak korábban kifejtett hatásait. A versek fokozatosan vesztenek metaforikusságukból és egyre hangsúlyosabbá válik az – esetenként akár depoetizált – önreflexivitás („[n]incs mit tenni, nekem ez: otthonos. Kérdéseken, / téren és időn, esztétikai kategóriákon mutat túl / a Betonbarokk bennem”). A megszólalásmódok olykor végletekig önreflexív feszített gondolataiban a kötet metasztintű bírálata is megjelenik az olyan mondatokon keresztül, mint a könyv befejező gondolata: „Öt év, tíz, és egy-egy motívumot vizsgálni / hiába, ha nem tudni majd: hogy hol, mikor, s főleg, / ha tárgya is van, jelent-e bármit egyáltalán.” Ha az eddig felépített sokoldalú jelentéshálózat végül önmaga létrejöttének okát is megkérdőjelezi, akkor sejthetővé válik, hogy a diszharmonizált világ mechanikája végérvényesen teret nyert, méghozzá olyannyira, hogy az magával hozza az ezt megismertető nyelvezet értelmetlenségét, célszerűtlenségét is. A záró gondolat ezáltal úgy számolja fel a kötet súlyos erőfeszítéseit, hogy közben ugyanebből teremti meg létrejöttének okát.

Szabó Márton István kötete a narratívák sokasága és szétszálazhatatlansága miatt nem könnyű olvasmány. Költészetében a jelenkor emberének csapongó érzetei a metaforikán kívül a versnyelv szerkezetébe is beleépülnek. Emiatt különösen fontosak az egyes versek metasztintű jelentésrétegei,

miközben folytonos figyelemmel kell kísérni a szimbólumok olykor jelentéssűrítő, máskor jelentésszűkítő működését is. A legfontosabb verstechnikai jellegzetessége azonban mégiscsak a mikroszinten és makroszinten is megjelenő, a zárlatra kiteljesedő diszharmónia, ahol minden mindegygéválik, mert „pótolhatónak fröccsöntött minket / az idő”. A könyv legizgalmasabb szakasza, a Betonszféra felépülése és működése innen nézve éri el igazán értelmét, ugyanis nemcsak a megoldás lehetőségét veti el, hanem azzal is számot vet, hogy nem lehetséges olyan világot építeni, amelyben az élet és annak értelmezésére tett kísérlete ne fulladna végül egy determinisztikus nyelvi válságba és identitáskrizisbe, hiszen nincs olyan meghatározás, amely egyúttal ne határozná meg az azt feltáró szubjektumot is. Mindez viszont mégsem jelenti azt, hogy mostani környezetünk felépülése ellen nem kell tennünk, csupán azt, hogy a kikerülhetetlen folyamatok elleni harc sem mindig a legélesebb ellenállásból következik – mivel azt a lázadás tárgya könnyen a maga javára fordíthatja –, hanem abból, ha minden játékszabályt elvetve úgy próbálunk meg rákérdezni világunk működésére, hogy elfogadjuk azt, hogy a feltett kérdésben már eleve benne rejlenek azok a problémák, amelyekre irányul a konkrét kérdés is. Merthogy az ember leválaszthatatlan a világról: mind stadionhomlokzatról zuhanó segéd munkások vagyunk. (*Scolar, Bp., 2022*)

Új Forrás 2023/7 – Hoczsa-Szabó Marcell: A belénk épült világ
diszharmóniája – Szabó Márton István: Betonszféra

